జీవన్ముక్తుడు

మామంచిపురం నుంచి రామదుర్గంవెళ్లే అయిదు గంటల బస్సు ఆ రోజు సాయంకాలం ఒక గంట ఆలస్యంగా బయల్దేరింది. వారం, పది రోజుల పొడుగునా ఒకటే చిత్తడి వానలు. గట్టి కంకరరోడ్డు కాబట్టి సరిపోయింది. అదే మట్టిరోడ్డయితేనా, శుభ్రంగా సర్వీసే మానుకోవలసింది...

అప్పటికైనా బస్సు కదిలిందంటే అందుకు ముఖ్యకారకుడు బూరగమంద చెన్నారెడ్డి. రెడ్డి చెరువుక్రింద మూడెకరాల పొలంలో మడికోసి, బండపైన కుప్పలు పెట్టించి పదిరోజులయింది. కోసిననాటి నుంచీ ఆకాశం చిల్లులుపడి పోయి నట్టుగా జల్లులే జల్లులు. కరువులో అధికమాసంలాగా ఈ వానల్లో అర్జంటు కోర్టు పనొకటి అఘోరించింది. వాన కొంచెం తెరిపి యిచ్చేది చూసుకుని, వాదె కొట్టి

వడ్లు యింటికి చేర్చమని మరీ మరీ చెప్పిన తర్వాతనే అతడు బస్సెక్కాడు. పాలేర్లున్నా నమ్మకస్తులే! ఏమైనా పనిమనుషులు పనిమనుషులే కదా! అయిదారు వేల రూపాయల వరమానమాయె! రెడ్డి మనసు పడ్లరాసి చుట్టే గిరికీలు తిరుగుతోంది.

"ఏమోయ్ కేశవులూ! తొమ్మిదింటికల్లా నన్ను మా వూళ్లో దించేశావంటే నీ కొక కోడిపెట్ట ఇనాం" అంటూ డ్రయివరుకు బక్షీసు గూడా ప్రకటించాడు చెన్నారెడ్డి.

తొందరపడి వాగ్దానమైతే చేయలేదుగానీ. ఏడ్చేదాని మొగుడొస్తే నా మొగుడూ వచ్చినట్టేగదా అని సంతోషిస్తున్నాడు తుమ్మపాడు వరహాలయ్య. అతడి ప్రాణం తుమ్మపాడులో, తన చిల్లరకొట్లో, మూడు నెలల క్రితం కొని స్టాకుపెట్టిన కొబ్బరికాయల చుట్టూ పల్టీలు కొడుతోంది. తెల్లవారితే ఒక్కపొద్దుల పండగ. ఎంత లేమిడి కుటుంబమైనా విధిగా జోడు కొబ్బరికాయలు కొట్టి తీరాల్సిన పని. వేరేపనిమీద పట్నం వెళ్ళబట్టి అక్కడ బజారులో కాయ ధర రూపాయి పలుకుతోందని తనకు తెలిసింది. పల్లెలో వుంటే ఏం తెలుస్తుంది? కాయ ఒకటికి ఏ అరవై పైసలకో, ముప్పావలాకో తెగనమ్మితే ఎంత నష్టం?

సంగమంగలం సుబ్బారాయుడి పరిస్థితి మరింత దయనీయంగా వున్నట్టు ఒప్పుకోవాలి. మార్కెట్టు 'డౌను'గా ఉన్నందువల్ల దాదాపు ఏడాదినుంచీ ఆయన దగ్గర నూరు మూటల చెరకుబెల్లం నిలవవుండిపోయింది. ఆ సరుకు ఏ గదిలోనైతే 'స్టాకు' చేయబడిందో ఆ గదిలోకి, మిద్దె పైభాగంలో నుంచీ ఓ రంధ్రం వుంది. ఎండబోసిన ధాన్యాన్ని క్రిందికి తోసుకోడానికి వీలుగా అమర్చిన ఆ రంధ్రంపైన ఓ మూతను బోర్లించి పెట్టడం రివాజు. కానీ ఆడుకోడానికని మిద్దెపైకి వెళ్లే కుర్రకుంకలు దాన్ని తరచుగా అవతలికి తోసేస్తుంటారు. తానుగనుక యింట్లో వున్నట్టయితే, నాయుడు వానచినుకు నేలపైన పడగానే పైకివెళ్ళి ఆ మూతసరిగ్గా వున్నదీ లేనిదీ చూసుకునేవాడు. రెండు మూడు రోజులుగా తానింట్లోలేడు. ఏమయిందో ఏమిటో, వాన కురుస్తున్నప్పుడు ఓ గంటసేపు గనుక ఆదమరిస్తే, ఆ తరువాత కడవల్లోకితోడి దిబ్బల్లో పారబోయడానికి తప్పితే ఆ బెల్లం మరొక సత్కార్యానికి పనికిరాదు.

రెక్కలు గట్టుకునివెళ్ళి గమ్యస్థానంలో వాలిపోవాలన్నంత వేగిరపాటయితే లేకపోవచ్చుగానీ మిగిలిన వాళ్ళుగూడా ఏవో ముఖ్యమైన పనులమీద ప్రయాణం కడుతున్నవారే. నందవరం సీతారామయ్య ఓ పెళ్ళి సంబంధం చూచిరావడంకోసం రామదుర్గం వెళ్తున్నాడు. పులిచెరువు నాగప్ప గిత్తలబేరం కోసం పైడిమర్రికి పయన మయ్యాడు. అల్లుడికి అనారోగ్యంగా వుందని తెలిసి మల్లెల గురుమూర్తి ముత్యాలరేవుకు ప్రయాణం పెట్టుకున్నాడు. పోగా బజారు పనిమీద పట్నానికి వచ్చి, పనికాగానే తిరిగి వెళ్తున్న సమీప గ్రామాల వాళ్ళు గూడా ఏడెనిమిది మంది దాకా బస్సులో ఉన్నారు.

బస్సు యింకొక అరగంటలో బయల్దేరుతుందనగా తన బిడ్డ లిద్దరితోబాటుగా లోపలికెక్కివచ్చిన ఓ నడి వయసు ఆడమనిషి, ఉత్సాహమన్న మాట ఏ కోశానా లేకుండా దిగాలుపడి కూర్చున్న ప్రయాణీకుల వాలకాలు గమనించినదై 'బాబూ! ఈ బస్సు ఎన్నింటికి రామదుర్గం చేరుతుందండీ?' అని ప్రశ్నించి, 'అమ్మా! ఈ బస్సుల సంగతి మనమేమీ చెప్పలేము! అంతా దైవాధీనం. ఆ మబ్బులూ మోడాలూ ఎలా వున్నాయో చూస్తున్నావు గదా' అన్న జవాబు వినిపించడంతో- దిగ్గున బస్సుదిగి మూరంగా వెళ్ళిపోయింది. మంత్రగాడి ముగ్గులో విబూది పండ్లకు మల్లే బస్సులో పలచ పలచగా పది పదిహేను మంది జనం మాత్రమే వుండి పోయారు.

వెళ్ళడమా, మానడమా అన్న విచికిత్సకోబడి. మానుకోవడంవైపే మొగ్గు జూపుతూ టీస్టాల్లో బైటాయించిన కండక్టరు నారాయణ ఏకధాటిగా బస్ హారన్ గొంతు చించుకోడంతో త్రుళ్ళిపడి, పరుగునా వచ్చి బస్సెక్కేశాడు.

సందేహిస్తున్నట్టుగా ముందుకూ వెనక్కూ మూడునార్లు కదిలి, 'సరే మీ యిష్టం' అని రాజీకి దిగినట్టుగా బస్సు తేమరోడ్డు మీద ముందుకు సాగబారింది.

ఊరి శివారు దాటుకునేసరికి బస్సు సవ్వడితో శ్రుతికలుపుతూ వానజల్లు పడ టం ప్రారంభమైంది. నల్లటి మబ్బుల ఆవరణ క్రింద చూస్తూ చూస్తూ వుండగానే ప్రపంచం చీకటిలో మునిగిపోయింది. కండక్టరు టికెట్లు 'బుక్' చెయ్యడం ముగించి; తెరలన్నీ దిగవిడిచి, వెళ్ళి వెనకసీట్లో ఒంటిగా కూచున్నాడు.

బీభత్సంగావున్న వాతావరణంలో నిమ్మకు నీరెత్తినట్టు నిశ్చలంగా కూచోవడం ప్రయాణీకుల చేతగావడంలేదు. తుమ్మపాడు వరహాలయ్యకైతే ఎవరితోనైనా బిగ్గ

రగా మాట్లాడకపోతే మతిపోయేటట్టే వుంది. సంగమంగలం నాయుడుగారున్నూ, బూరగమంద రెడ్డిగారున్నూ అప్పుడే ఏవో రాజకీయాల చర్చలో నిమగ్నులైపోయారు. వరహాలయ్య కొట్లో రాజకీయాలకు చెల్లుబడిలేదు. అందుకని తాను మాటల్లోకి దింపదగిన వ్యక్తికోసం చేస్తున్న అన్వేషణలో వరహాలయ్య చూపులు ఎట్టయెదుట మూడో వరసలో కూచున్న సన్యాసిపైకి వెళ్ళి వ్రాలాయి. బస్సులో ఆ సన్యాసి పొలకువ కంతగా గుర్తింపు లభ్యం కాలేదంటే అందుకు కారణం అతడు అరమోడ్పు కళ్ళతో నిశ్చలంగా కూర్చుని వుండడమే కావచ్చు. ఏటిగట్టున రెల్లు పొదలా తెల్లబడి, దుబ్బులా బలిసిపోయిన జుత్తూ, గడ్డమూ గూడా ఆయన ముఖంలో పెదవులు, ముక్కు, కళ్ళు, నుదురులాంటి పరిమిత భాగాలను మాత్రమే పైకి కనబడనిస్తున్నాయి. బస్సంతా కలయజూచినప్పుడు సన్యాసి ఉనికిని ప్రస్ఫుటంగా తెలియజేస్తున్నవి అతడు ధరించిన కావి రంగు దుస్తులు.

స్వాములవారిని దూరం నుంచి మాట్లాడించటం బాగుండదనిపించి వరహాలయ్య లేచివెళ్ళి ఆయన కెదురుగా వున్న సీట్లో కూర్చున్నాడు. 'ఏం బాబూ! ఏం కావాలి?' అన్నట్టుగా సన్యాసి కళ్ళు విప్పారాయి.

"స్వామీ! ఈ వర్షం యిట్లా మొదలై పదిరోజులయింది. ఏ పని చేసుకోడానికైనా యిబ్బందిగా వుంది. రైతులకు పొలంపనులు సరిగ్గా సాగడంలేదు. వ్యాపారస్తులైతే కొట్లలో ఈగలు తోలుకోవలసి వస్తోంది. బళ్ళు, ఆఫీసులు, సినిమాలు అన్నీ అంతంత మాత్రంగానే జరుగుతున్నాయి. ఈ వానయోగం యింకెన్ని రోజులుంటుందంటారు స్వామీ?" సర్వ ప్రపంచానికి తానే 'గార్డియన్‌షిప్' పుచ్చుకున్నట్టుగా విజ్ఞాపన చేసుకున్నాడు వరహాలయ్య.

సన్యాసి పెదవిపైన చిన్న నవ్వొకటి ప్రాకింది. "నాయనా! ఈ వాన నువ్వు కోరుకుంటే వచ్చిందిన్నీ కాదు. నువ్వు వద్దనుకుంటే పోయేదిన్నీ కాదు. ఏదెప్పుడొస్తుందో, ఏదెప్పుడు పోతుందో చెప్పడానికి మనం కర్తలమా? అంతా వాడి లీల!"

వాడి లీల కనీసం తమకైనా తెలియదా స్వామీ - అని మనసులోనే గింజుకున్న వరహాలయ్య "తమ రెందాకా వెళ్తున్నారు స్వామీ?" అంటూ ప్రసంగాన్ని యింకొక మలుపు త్రిప్పాడు.

"నువ్వెక్కడికి బాబూ?"

ప్రశ్నకు ప్రశ్న ఎదురైంది.

"నాగులేటికా ప్రక్కన తుమ్మపాడుంది గదండీ! అదే మా వూరు."

"అయితే నీకీ బస్సు తుమ్మపాడు దాకా వెళ్తే చాలు. అంతే కదూ?"

"అంతేనండీ! ఎంతదూరం? రోడ్డులో బస్సు దిగితే ఓ అరమైలు ఉంటుంది. చక్కా నడిచి వెళ్లిపోగలను...."

"చూచావా నాయనా! నువ్వు వెళ్ళవలసిన చోటు తుమ్మపాడు. బస్సందాకా వెళ్తేచాలునని నువ్వనుకుంటావు. ఆ తర్వాత యిదేమైపోయినా నీకు దిగులుండదు...."

"అబ్బే. అదికాదండీ నేను చెప్పడం...."

"పరవాలేదులే! ఉన్నమాట చెప్పుకోడానికి ఉలుకెందుకు? నువ్వేకాదు. మనుషులందరూ యింతే! తమ తమ నెలవులు తాము క్షేమంగా చేరుకోగలిగితే చాలుననుకుంటారు. ఆపైన తాము ప్రయాణించిన వాహనంగానీ, తోడి ప్రయాణీకులుగానీ ఏమైనా పట్టించుకోరు.... ఏమంటావు పెద్దాయనా?"

వరహాలయ్య కూచున్న సీట్లోనే ఓ మూలగా ఒదిగి కూర్చున ముసలివ్యక్తి ఉలిక్కిపడ్డాడు. స్వాములవారు హఠాత్తుగా తననిలా పలకరించేసరికి ఏం చెప్పాలో తోచక తడబడిపోతూ "స్వాములూ! మీరేం మాట్లాడుతున్నారో నాకు తెలీడం లేదండీ! నే నచ్చరంముక్క రానోణ్ణి. ఎద్దుల్నికొట్టి. ముద్దలుతింటూ బతికినోణ్ణి" అంటూ స్వవిషయం తేటతెల్లంగా చెప్పుకున్నాడు.

ఆపాటికి వరహాలయ్య స్వాములవారితో తన ప్రసంగం సజావుగా కొనసాగేటట్టు లేదని గ్రహించాడు. అంతకంటే తన ప్రక్కన కూర్చున్న పక్కా పామరుణ్ణి మాటల్లోకి దించడమే అతడికి నయమనిపించింది. కొరకరాని కొయ్యకంటే చొప్పదంటయినా మేలే.

"ఏమయ్యా పెద్దాయనా! ఏవూరు మీది?" నల్లేరుపైకి నడిచే బండిలా వరహాలయ్య ఉపక్రమించాడు.

"నాదా బాబూ! పుట్టింది పెదరావూరు. పెరిగింది తిమ్మసముద్రం. పెళ్లాడింది పాతకోట. గంజి కరువొచ్చినప్పుడు వలసబోయింది తూరుపుగడ్డ. తిరిగొచ్చినాక రోడ్డుకోసం గుల్లకొట్టింది పిజ్జలాపురం. డాం కట్టడంలో కూలీగా పన్జేసింది పదిపుట్ల బయలు. పెళ్లాం పోయింది గండికాడ వేంపల్లి. ఏవూరని యివరమడిగితే ఏం జెబుదును బాబయ్యా? కలిగిన మారాజుకైతే ఒకటే వూరు. లేని బీదోడికి ఎక్కడ పొట్టగడిస్తే అదే వూరు...."

ఇదేమీ చొప్పదంటు కాదురాబాబో అనుకున్నాడు వరహాలయ్య. మాలావు గట్టి చెరుకే! ఆదరాబాదరాగా తింటే పేడుతో పెదవో నాలుకో గీసుకపోయేటట్టుగా వుంది!

అందుకనే ఈసారి నిమ్మళంగా ప్రారంభించాడు వరహాలయ్య. "మంచి మాటే చెప్పావులే పెద్దాయనా! మరైతే అన్ని వూళ్ళు చెప్పావే గానీ, యిప్పు దెళ్తున్న దేవూరో చెప్పలేదే!"

"ఇప్పుడెళ్ళే వూరా! అదేదో మంచి వూరే బాబూ. నోటికి రావడంలేదు. రామదురగంలో దిగి, ఎల్లమంద వెళ్ళే బస్సెక్కితే పదిహేనో మైలురాయికాడ వుంటుందండి! ఆ వూళ్ళో రాంకోటిగారని.... ఓయబ్బో, సాలా పెద్ద సావుకో రంట. ఆయన కొబ్బరితోటలో కాపుదారిగా వుంటావికని వెళ్తున్నాను. మావూరి రామ్మూర్తి, పంతులుగోరు సీటీ రాసిచ్చారెల్లెండి! ఈయనా, ఆయనా సిన్నప్పుడు వొక బళ్లోనే సదువుకున్నారంట...."

బస్సు రోడ్డుపెన్నే పరుగిడుతోందో, తిక్కమళ్ళి అడ్డదారే పట్టిందో ప్రయాణీకులకు అంతుపట్టడంలేదు. దారిపొడుగునా దిగేవాళ్లేగానీ బస్సెక్కే ప్రయాణీకులు కానరావడంలేదు. బస్సులో కూర్చున్న వాళ్ళు గూడా ఎప్పుడెప్పుడు బయటపడి పోదామా అన్న తత్తరపాటుతో, ముళ్ళపైన కూర్చునట్టుగా తహ తహ లాడి పోతున్నారు.

"ఏమయ్యో కండక్టర్! లింగాల బావి దాటగానే నాతో చెప్పమన్నాను. నేను కుమ్మరోళ్ళ సత్రం దగ్గర దిగెయ్యాలి అంటూ ఒకరు—"

"తామరకుంట కావైపున బైరాగుల మర్రి లేదటయ్యా! అక్కడ నన్ను దించడానికి మరిచిపోకు" అంటూ యింకొకరు—"

"మడినేపాడు చెరువు మరవదగ్గర నన్ను దింపుతావుగదూ" అంటూ వేరొకరూ. యిలా వుండి వుండీ ఒక్కొక్క ప్రయాణీకుడూ కండక్టర్ని హెచ్చరించుకుంటూనే వున్నాడు.

పట్టగలిగినంతసేపూ ఓపిక పట్టి ఆఖరుకు కండక్టరు చిచ్చుబుడ్డిలా ప్రేలిపోయాడు—

"అయ్యా, ప్యాసెంజర్లూ! అప్పటికి మీవి సాదా కళ్ళున్నూ, నావి ఎక్స్‌రే కళ్ళా? మిన్నూ మన్నూ, కొండా కోనా, చెట్టూ గుట్టా అంతా ఒకటే నల్లటి తెర గుడ్డలా అలుక్కుపోయిందయ్యా! ఎవరు దిగాల్సినచోట వాళ్ళే గమనించుకోవడం మంచిది. లేదంటే - మబ్బుతో మల్లయుద్ధంచేస్తూ, తన తంటాలేవో తాను పడుతున్నాడుగదా - ఆ డ్రయివరుతోనే చెప్పుకోండి!"

జరుగుతున్న ప్రసంగంవల్ల వరహాలయ్యకొక విషయం తెలిసివచ్చింది. ఇప్పింకా లింగాలబావి, కుమ్మరోళ్ళ సత్రం వగైరా, వగైరాలు దాటలేదు. ఇవన్నీ దాటితేనే నాగులేరు. నాగులేటి కవతలిగట్టున తుమ్మపాడు. ఈ ముసలాణ్ణి యింకొక ట్రిప్పు మాటల్లోకి దించితే ఆ లోగా బస్సు నాలుగైదు మైళ్ళదూరం వెళ్ళిపోవచ్చు!

"అయ్యో పాపం! వయసుడిగిన రోజుల్లో పొట్టపూడ్చుకోడం కోసం ఊరు కానివూరు వెళ్తున్నావు. నీకు నా అన్న వాళ్ళెవరూ లేరేమయ్యా పెద్దాయనా?"

పళ్ళులేని బోసినోటితో ముసలతను ముసిముసి నవ్వులు నవ్వుకున్నాడు. నవ్వడం పూర్తయిన తర్వాత "గంపెడు బిడ్డల గంగన్నను పట్టుకుని ఎంత మాటన్నారండీ బాబుగోరూ!" అన్నాడు.

"అట్లాగా! ఎందరయ్యా నీకు బిడ్డలు?"- వరహాలయ్యకు పాయింటు దొరికినట్టయింది.

"పెద్దోడు వరదయ్య. పాణ్యం సిమెంటు పాక్టరీలో పన్జేసుకుంటూ బతుకుతున్నాడు. రెండోవోడు రామాంజులు. ఓ బండీ, కాడెద్దులూ పెట్టుకుని సంత యాపారం జేస్తున్నాడు. మూడోవోడు నాదముని. కరెంటు పన్జేస్తాడు. ఇంటికి వైర్లు తగిలించి. బలుబులు బిగిస్తే వాడికో వందరూపాయలైనా చేతికొస్తాయి.

నాలుగోవోడు దరమయ్య. తాలూకాఫీసులో బిళ్ళ బంట్రోతు కడగొట్టోడు ముక్కంటి. చిరుదు ఇలాంటప్పుడే వాడికి పెళ్లి చేశాను. టీడీవోగోరి దగ్గిర జీపు డ్రయివరుగా వున్నాడు. కొడుకుల సంగతి సెప్పానా! కూతుళ్ళు ముగ్గురండీ బాబుగోరూ! పెద్ద కూతుర్నిచ్చింది చీనేపల్లె. వాళ్ళకు నాలుగెకరాల మెట్టవుంది. కొంచెం మాగాణి కౌలుకు చేస్తారు. రెండో కూతుర్ని కొండపాలెంలో యిచ్చాను. అల్లుడక్కడ రోడ్డు మేస్త్రీగా వున్నాడు. మూడో కూతుర్ని కాపురానికి పంపి ఆరు నెల్లయింది. చిన్నల్లుడు చుట్టుపక్కల పల్లెలో పాలు పోయించుకుని సైకిలుపైన చిత్తూరు తీసుకెళ్ళి అమ్ముకుంటాడు...."

చిక్కావురా మిడతంబొట్లూ— అనుకున్నాడు వరహాలయ్య. "ఎందరుండి ఏంలాభంలేవోయ్ గంగన్నా? ఇందరిలో ఎవరి పంచన పడివున్నా నీ కాలం గడిచిపోయేది. అందర్నీ వదులుకుని నీ పాటుకు నువ్వెళ్ళి పోతున్నావు. ప్చ.... ప్చ...." నిట్టూర్చాడు.

"బాబుగోరూ! బతికినంతకాలం ఒకరికి పెట్టినోణ్ణేగానీ, ఒకరి తిండి తిన్నోణ్ణిగాను. బిడ్డలకు రెక్కలొచ్చాయి. వాళ్ళ బ్రతుకు వాళ్ళు బతుక్కుంటు న్నారు. నాదేముంది? ఎక్కడైనా నా వల్లనయ్యేపని నేన్జేసుకుంటాను. జానెడు పొట్టకోసం ఒకర్ని కాపెట్టుకుని కూచుంటామా?"

వరహాలయ్య ముసలాడివైపు బిక్కరించి చూశాడు. చూస్తూ చూస్తూ విస్తుపోయాడు- 'ఇల్లులేదు. వాకిలిలేదు. సెంటు జాగాలేదు. కట్టుకున్న పంచ, పైన వేసుకున్న గొంగడీ తప్పితే యింకొక బట్టలేదు. అయినా ఈ ఎముకల గూడులో ఎంత ధీమా ఏడ్చిందిరా బాబూ!'.

బస్సు లింగాలబావి దాటింది. కుమ్మరోళ్ళ సత్రం దగ్గర ఆగింది. బైరాగుల మర్రిని సమీపిస్తోంది.

బూరగమంద రెడ్డిగారున్నూ, నంగమంగలం నాయుడుగారున్నూ రాజకీయాలపైన కొనసాగిస్తున్న చర్చ ఈలోగా ఒక కొలిక్కి వచ్చింది. ఉన్న ట్లుండి నాయుడుగారి ధ్యాస ఎందువల్లనో బస్సులో ఒకమూల నిశ్చలంగా మౌన వ్రతంపట్టి కూచున్న స్వాములవారిపైకి మళ్ళింది. "ఎక్కడో చూచినట్టుందిగానీ, ఈ స్వాములవారెవరో గుర్తుకు రావడంలేదు గదయ్యా!" అన్నాడు నాయుడు.

"ఆనందాశ్రమం సదానందస్వాములవారు గదంటయ్యా! రామదుర్గానికయిదు మైళ్ళలో ఏనుగు మల్లమ్మ కొండకిందనే ఆయన ఆశ్రమం. ముప్పైయేళ్ల క్రిందట ఆయనక్కడికొచ్చి ఓ చిన్న పాకేసుకున్నారట! ఇప్పుడాశ్రమానికి మళ్లున్నాయి. పాడిగొడ్లున్నాయి. మేడలున్నాయి. వచ్చిపొయ్యే జనానికి తక్కువలేదు. పెద్ద తిరణాల్లా వుంటుందిలే!"

"అట్లాచెప్పు. అయితే మనకంటే పెద్ద సంసారేనే!" కిసుక్కున నవ్వేశాడు సుబ్బానాయుడు.

"ఎక్కడో పాదపూజకు వెళ్ళొస్తున్నట్టున్నారు లేవయ్యా! అందుకోసమని దేశంలో చాలా చోట్లనుంచి స్వాములవారికి పిలుపులొస్తుంటాయి. ఊరికేకాదు. పాదపూజకో రేటుంటుంది. తెలుసా! మూటపదార్లిచ్చుకోవాలి...."

"లాభసాటి బేరమేనే!"- విస్తుపోతూ అన్నాడు సుబ్బానాయుడు.

బస్సు ముదినేపాడు చెరువుకట్ట దాటుకునేసరికి వాన బాగా వెలిసిపోయింది నడకొండల్లాంటి మబ్బులు కొన్ని ప్రక్కలకు ఒత్తిగిల్లడంతో ఆకాశాన నక్షత్రాలు కూడా కానరాసాగాయి. తెర తొలగించి వెలుపలికి చూసిన వరహాలయ్య 'ఇంకెంత దూరం! మూడుమైళ్ళే గదా!' అనుకున్నాడు.

ఆ మూడు మైళ్ళ దూరం గూడా పదినిమిషాల్లో గడిచిపోయింది.

డ్రయివరు నాగులేటిగట్టున బస్సు నిలబెట్టి "ఏటిలో నీళ్లొస్తున్నాయే!" అన్నాడు.

గచ్చు నేలపైన దొర్లుతున్న పాలకుమల్లే తెల్లటి నురగలు గ్రక్కుతూ. ఎర్రటి నీరు ఏటిలోని యిసుకనంతా పొదివి పట్టుకుంటూ ప్రవహిస్తోంది.

పుట్టలోని పాములా. తానెక్కడుందన్న జాడ సైతం తెలియరాకుండా. కంకరరోడ్డు ఏటికడుపులో మాటుపడిపోయింది.

"ఫరవాలేదులే! వానవాస్తే ఏటికెల్లవరావడం మామూలే! ఒక్కబిర్రున నువ్వు ముందుకు వెళ్ళిపోవయ్యా కేశవులూ...." హుషారిచ్చాడు చెన్నారెడ్డి.

"అవునవును. సూటిగా రోడ్డుపైన్నే వెళ్ళిపోతేసరి!". అన్నాడు సుబ్బా నాయుడు.

అసలు బస్సు బయల్దేరదానికే విముఖుడైన కండక్టరు నారాయణ 'దిగ గలిగితే ఏటిలో దిగండి. లేకుంటే ఏటి గట్టునే జాగారం చేయండి' అన్నట్టుగా బిర్రబిగుసుకుని కూర్చున్నాడు.

"వరద ఎక్కువగావచ్చు. తొందరగా వెళ్లిపోవడం మంచిది."

"వచ్చినపాటున ముందుకెళ్ళి వుంటే ఈ పాటికి తుమ్మపాడు దాటివుండే వాళ్ళం."

"అయినా స్వతహాగా తనకే తెంపుండాలిగానీ డ్రయివరుకు మనం ధైర్యం చెప్పాలంటే అవుతుందా?"

—ప్రయాణీకుల్లో ఇలా కట్టలు తెంచుకుంటున్న అసహనాన్ని డ్రయివరు ఎలాగో నాలుగైదు నిమిషాల వరకు సహించగలిగాడు. ఆ తరువాత వున్నట్టుండి ఏదో పూనకం వచ్చినవాడిలా బస్సును స్టార్టుచేసి నీటిపైకి వదిలేశాడు.

ఆ పైన పదిహేను నిమిషాలవరకూ ఏటిలో చెలరేగిన సందడిని మాటలతో వర్ణించడం సాధ్యంగాదు.

'పరవాలేదు. పోనీ పోనీ' అన్న గగ్గోలుకు, 'ఉంథు. వుండుండు. ఒరిగి పోతోంది' అన్న గావుకేకలకు మధ్య, కుడివైపు చక్రాలు రెండూ రోడ్డుపైన్నుంచీ పక్కవాటుకు తప్పుకోవడంతో, మళ్ళీ రోడ్డుదారి పట్టించే ప్రయత్నంలో ఒక యిసుకమేట అడ్డుతగలడంవల్ల కొంత దూరం వెనక్కు రావలసివచ్చి, అలా చేయ డంలో ఎడమవైపు చక్రాలుగూడా పల్లంలోకి దిగేయడంతో బస్సొక సుడిగుండంలో స్తంభించిపోయింది.

ముందువైపు ఇంజనులోకి, వెనుకవైపున ప్రవేశ ద్వారంలోనుంచీ బస్సు లోకి ఉచ్చులు తెంచుకున్నట్లుగా ప్రవాహజలం చొచ్చుకరాసాగింది.

మృత్యుభయం శరీరంలోకి విద్యుత్తు లాంటి శక్తిని రవాణా చేస్తుందేమో తెలియదు. ఏ దారిగుండా వెలుపలికి వచ్చారో. ఏ విధంగా పైకి ప్రాకిపోయారో గానీ కొద్ది క్షణాలలోగా ప్రయాణీకులందరూ బస్సు టాపుపైన వున్నారు.

తడి ఆరిపోయిన నాలుకతో నిలువునా కంపిస్తున్న శరీరాలతో కొలిమి తిత్తుల్లా రొప్పుతున్న గుండెలతో ప్రాణాలను గుప్పిట్లో పట్టుకున్న ఒక చిన్న జన సమూహం; అలాంటి దృశ్యాన్ని చిత్రీకరించడం కోసమని నదీగర్భంలో వేసిన సెట్టింగులాంటి బస్‌టాపు.

చిట్టడవుల నడుమనుంచి పొడుగాటి గోధుమవన్నె త్రాచులా పడుతూ లేస్తూ వంపులు తిరుగుతూ వస్తున్న వరదనీరు. ఆ త్రాచు నోటిలో నిస్సహాయంగా చిక్కు పడిపోయిన బావురు కప్పలా— బస్సు!

* * *

అర్ధరాత్రి కావచ్చేసరికి నీటిమట్టం యింకొక అడుగు పైకిలేచింది. బస్‌టాపు నుంచీ చెయ్యి క్రిందికిచాచితే అందేటంతవరకూ పెల్లుబికి నీళ్ళు విచ్చలవిడిగా ప్రవహిస్తున్నాయి.

"చచ్చేది నిజం. బ్రతికేది అబద్ధం. ఈ చావుగడియల్లోనైనా ఒక మంచి మాట చెవిలో వేస్తారా స్వామీ?" దీనంగా అర్థించాడు చెన్నారెడ్డి.

స్వాములవారు ఆకాశంవైపు చూసారు. అంతర్ముఖుడైనట్టుగా కళ్ల మూసుకున్నారు. పరధ్యానంలో నుంచి తేరుకున్నట్టుగా వున్నట్టుండి "ఏమిటయ్యా! ఏమన్నావు?'' అని ప్రశ్నించారు.

"అనడాని కేముంది స్వామీ! ఈ నట్టేట్లోనే బ్రతుకు తెల్లవారేటట్టుంది. బ్రతికినంతకాలం ఏవేవో ప్రాకులాటలతో సతమతమౌతూ 'కృష్ణా, రామా' అనుకునే ఓపరికమే లేకపోయింది. కనీసం యిప్పుడైనా మీరొక మంచిమాట సెలవిస్తే వినాలని వుంది." విడమరచి చెప్పుకున్నాడు చెన్నారెడ్డి.

"సంసారమనే వూబిలో కూరుకుపోయిన వాళ్ళం. దీన్నుంచి బయటపడే ఉపాయం మీరే చెప్పాలి"— అంటూ సుబ్బానాయుడు గూడా బ్రతిమాలుకున్నాడు.

"దయపెట్టండి స్వామీ! ఏదైనా మంత్రోపదేశం చేసినాసరే! చివరి క్షణాల్లో జపిస్తూ కళ్ళుమూస్తాము" నందవరం సీతారామయ్య మరింత ప్రయోజనకరమైన ప్రతిపాదన చేశాడు.

స్వాములవారు గొంతు సవరించుకున్నారు-- "ఇదొకరు చెప్పగా యింకొకరు వినడానికి తగిన పరిస్థితిగాదు. ఎవరికి వాళ్ళే ఆత్మశోధన చేసుకోవాల్సిన సమయం. జీవితంలో దుఃఖమే ఎదురుకావడం ఎందుకని ప్రశ్నించి, తీరని కోరికలవల్లనేనని జవాబు చెబుతారు పెద్దలు. చేసిన పాపం చెబితే పోతుందిగదా! మీ మీ తీరని కోరికలేవో చెప్పుకుంటే, ఆ బంధం నుంచి విముక్తి పొందవచ్చు...."

చిక్కచిక్కరించినట్టుగా ముఖం పెట్టాడు చెన్నారెడ్డి. "ఏం చెప్పమంటారు స్వామీ! చెరువునీరు ఒక పంటకు మాత్రం సరిపోతుంది. రెండో పంటకోసం చెరువు క్రింద ఒక బావి తవ్వించి పంపుసెట్టు పెట్టించాలనుకున్నాను. ఆ కోరిక తీరకనేపోయింది" అన్నాడు.

మోకాళ్ళపైన తలానించుకుని ఖిన్నుడై కూర్చున్న సుబ్బానాయుడు "కన్ను మూసేలోగా కాశీ, రామేశ్వరం చూసి రావాలనుకున్నాను. నాకంత అదృష్టం గూడానా!" అంటూ నిట్టూర్చాడు.

టౌనులో బాగా వ్యాపారం జరిగే సెంటరుగాచూసి, పెద్దఎత్తున చిల్లరకొట్టు పెట్టుకోవాలన్నది వరహాలయ్య కోరిక. బాగా చదువుతున్న కుమారుడికి వాడి చదువుకు తగిన ఉద్యోగం దొరకకపోవడం గురుమూర్తి మనసును తొలిచివేసే చింత. నాగప్పకు భూములైతే వున్నాయిగానీ, వుండడానికి తగుపైన యిల్లులేదు. ఒక్కగానొక్క కూతురు సీతారామయ్యకు. బోలెడంత ఆస్తి. ఆ పిల్ల కడుపున ఒక కాయగాయకపోవడం అతనికి తీరని చింత.

చిట్టచివరకు తన జీవితంలోని అసంతృప్తి ఏమిటో చెప్పుకోవలసిన వంతు గంగన్నదాకా వచ్చింది. మడిచిన గొంగళి తలక్రింద పెట్టుకుని అతడు గుర్రు పెడుతూ గాఢంగా నిద్రపోతున్నాడు.

బరువుగా గడుస్తున్న కాలాన్ని చీల్చుకుంటూ సీతారామయ్య ప్రశ్నించాడు. "మరైతే స్వామీ! తమ తీరని కోరికేమిటో తాము చెప్పలేదే?".

స్వామీజీ త్రుళ్ళిపడ్డాడు. "అబ్బే మాకేం కోరిక. మేం కోరుకునేది ముక్తి. ఈ కట్టె కడతేరిపోయిన తర్వాతనేగదా అది లభించేది" అన్నాడు.

"బ్రతికుండగా ముక్తి లభించదా స్వామీ ?" శ్రద్ధాళువైన ఆదర్శ శిష్యుడిలా ప్రశ్నించాడు సీతారామయ్య.

స్వాములవారు ఏదో చెప్పబోయి, నిద్రపోతున్న గంగన్న ముఖంలో ప్రతిఫలిస్తున్న ప్రశాంతిని గమనించినవారై. మునిపంటితో పెదవి కొరుక్కుంటూ, మౌన ముద్రలోకి జారిపోయారు.

* * *

తెల్లవారేటప్పటికి వరదకాస్తా తగ్గుముఖం పట్టింది. ఒడ్డుపైన్నుంచీ మోకు దాళ్ళు చేరవేసి ప్రయాణీకుల్ని సురక్షితంగా బయటికి లాగేశారు. 'ఏమయ్యా పెద్దాయనా ! నిండుగా పారుతున్న ఏటిలో బస్సు టాపుమీద నీ కెలా నిద్రపట్టింది?' అని తోడి ప్రయాణీకుడెవరో ప్రశ్నిస్తే. గంగన్న సిగ్గుతో బుర్రగోక్కుంటూ 'అబ్బే, నాదేముందండీ బాబుగారూ ! పదిమందితో సావంటే, పెళ్ళితో సమానం గదా !" అంటుండడం వినిపించింది.